

GİZLİ SERVİSLERDE ÖRTÜLÜ OPERASYON FAALİYETLERİ

Yunus KARAAĞAÇ¹

Received Date (Başvuru Tarihi): 01/11/2020

Accepted Date (Kabul Tarihi): 19/03/2021

Published Date (Yayın Tarihi): 20/06/2021

ÖZ

Anahtar Kelimeler

İstihbarat
Operasyon
İstihbarat Servisleri
Örtülü Operasyon.

En değerli hazine bilgidir ifadesi; birey, örgüt ve devlet yaşamında stratejik öneme haizdir. Dışarı çıkmadan önce yağmurun yağabileceği düşüncesiyle hava durumunun kontrol edilmesi, rakip firmanın kar oranını artıran gelişmelerin neler olduğu, gerçekleşen bir silahlı saldırının arkasında kimlerin olduğu gibi eylem ve sorulara cevap aranması en basitten zora doğru bir istihbarat faaliyetinin gerçekleştirilmesini gerektirmektedir. Ulaşılan malumatın bilgiye dönüştürülmesi süreci olan istihbarat, kurumsal düzlemde istihbarat servisleri tarafından yürütülmektedir. İstihbari bilgilerin ekseriyetle çoğunluğu açık kaynaklardan elde edilirken, açık kaynaklardan veya diplomatik yollardan ulaşılamayan bilgilere örtülü operasyonlar ile ulaşılabilmektedir. Örtülü operasyonların amacı yalnızca bilgiye ulaşmak değil, askeri, siyasi ve ekonomik çıkarlar doğrultusunda yurtdışında gizli faaliyetler yürütmektir. Suikast, adam kaçırma, propaganda, dezenformasyon, yıkıcı eylemleri kışkırtma, rüşvet gibi eylem sahaları olan örtülü operasyonların hedef ve içeriği, neden ve sonucu, bu çalışmada incelenecek, örnek olaylar kronolojik sırayla değerlendirilecektir.

COVERT OPERATION ACTIVITIES IN SECRET SERVICES

ABSTRACT

Keywords

Intelligence
Operation
Intelligence Services
Covert
Operation/Action.

The most valuable treasure is knowledge statement; It has strategic importance in the life of the individual, organization and state. Checking the weather condition with the thought that it may rain before going out, seeking answers to actions and questions such as what the developments that increase the profit rate of the rival firm, who are behind an armed attack, require the execution of an intelligence activity from the simplest to the most difficult. Intelligence, which is the process of transforming the information obtained into information, is carried out by intelligence services at the institutional level. While the majority of the intelligence information is obtained from open sources, information that cannot be accessed through open sources or diplomatic channels can be accessed through covert operations. The purpose of covert operations is not only to obtain information, but to carry out secret activities abroad in line with military, political and economic interests. The aim and content, cause and effect of covert operations such as assassination, kidnapping, propaganda, disinformation, incitement to destructive acts and bribery will be examined in this study, and case studies will be evaluated in chronological order.

Citation: Karaağaç, Y. (2021), Gizli Servislerde Örtülü Operasyon Faaliyetleri, ARHUSS, (2021), 4(1): 79-97.

¹ Doktora Adayı, İstanbul Arel Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Programı, yu_kara_gs@hotmail.com

1. GİRİŞ

Uluslararası İlişkiler disiplininin geleneksel teorilerinden Realizme göre uluslararası politik sistem, egemen devletlerin üzerinde antlaşmaları uygulatan ve güç kullanımını sınırlayan bir otoritenin olmaması anlamında anarşiktir (Glaser, 2017:14). Bu anarşik ortama, devletlerarası sürekli bir rekabet ve güvensizlik durumu hâkimdir. Dolayısıyla küresel sistemin temel sorunu; güç kullanımı, savaş eylemi ve devletlerin hayatta kalmaları üzerine inşa edilmektedir (Nye ve Welch, 2018:7). Devletler söz konusu güç mücadelesinde hayatta kalmak için kendine yardım (self-help) prensibini uygulamakta, bu prensiplerden birini istihbarat faaliyetleri kapsamındaki örtülü operasyonlar oluşturmaktadır.

Bilgi güçtür mottosundan hareket ederek, dost-düşman ayrımı yapmaksızın gerekli enformasyona ulaşmak, edinilen malumatı bilgiye dönüştürmek ve damıtılan bilgiyi karar alıcılara aktarmak, dünyanın en eski mesleklerinden biri olan istihbaratçılığın varoluşsal yapısını ve işleyişini ifade etmektedir. Binlerce yıllık geçmişi ve tarihi olan istihbarat olgusu, devlet mekanizmalarının ortaya çıkması ile birlikte kurumsallaşmaya başlamış, modern devlet sistemlerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Günümüz uluslararası sisteminde de devletlerin, kendilerine yönelen tehdidi öğrenmek ve bertaraf etmek, hayatlarını idame ettirmek ve geleceğe yönelik adımlar atabilmeleri için donanımlı ve etkili istihbarat servislerine ihtiyaçları bulunmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Merkezi İstihbarat Teşkilatı (Central Intelligence Agency-CIA), Federal Soruşturma Bürosu (Federal Bureau of Investigation-FBI), Ulusal Güvenlik Ajansı (National Security Agency-NSA), Birleşik Krallık'ın İngiliz Dış İstihbarat Servisi (Military Intelligence Section 6-MI6), İngiliz İç İstihbarat Servisi (Military Intelligence Section 5-MI5), Türkiye'nin Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT), Almanya'nın Almanya Federal Haber Alma Servisi (Bundesnachrichtendienst-BND), Rusya Federasyonu'nun Dış İstihbarat Servisi (Sluzhba Vneshney Razvedki-SVR) ve İsrail'in İstihbarat ve Özel Operasyonlar Enstitüsü (Ha-Mossad leModi'in uleTafkidim Meyuhadim-MOSSAD), en bilinen istihbarat servisleri olarak dikkat çekmektedir.

İstihbarat servisleri, bilgiye ulaşma noktasında çeşitli yöntemler ve teknikler kullanmaktadır. Örneğin, insan istihbaratına dayalı olarak gerçekleşen casusluk faaliyetleri, yanlış bilgiye dayalı yanıltma haber (dezenformasyon) eylemleri, telefon ve

haberleşme kanallarına sızılarak gerçekleştirilen iletişim ve sinyal istihbaratı faaliyetleri, açık kaynaklardan akademik titizlikle oluşturulan biyografik istihbarat çalışmaları, söz konusu yöntem ve tekniklerin bir kısmını oluşturmaktadır.

Fakat bu çalışmada, istihbarat faaliyetlerinin yaklaşık %20'sini oluşturan ve karanlığın sanatı olarak ifade edilen örtülü operasyonların amaç ve kapsamı mercek altına alınmış, yöntem olarak literatür taraması tercih edilmiştir. Çalışmanın araştırma sorusu, örtülü operasyonlar ile hangi eylemlerin gerçekleşebileceği ve eylemlerin sonucunun neler olabileceği üzerine temellenmiş, bu doğrultuda çeşitli istihbarat servislerinin örtülü operasyon örnekleri incelenmiştir.

2. İSTİHBARATIN TANIMI VE KAPSAMI

Türkçeye Arapçadan geçen istihbarat, ham bilgilerin işlenmesi sonucu üretilen bilgi demektir (İlter, 2002: 1). Arapça malumat, haber alma anlamı taşıyan istihbarat, İngilizce'de akıl ve zekâ kavramlarıyla desteklenmektedir (Girgin, 2003:122; Özdağ, 2008:17). İstihbarat, düşman veya dost oluşumların planları ve bu planları uygulama kapasiteleri hakkında her türlü bilgi toplama veya bilgi sahibi olma şeklinde tanımlanabilmektedir (Şenel ve Şenel, 1972:29-30).

Bilinemezlikten bilinene ulaşma uğraşı olan istihbarat, bir nevi imkânsızlığı çözüme kavuşturma faaliyetidir (Halevy, 2008:348). Bu kapsamıyla istihbarat sanrısız bir temele sahip olan inanmanın ötesine geçebilmeyi ve bilme konumuna erişebilmeyi mümkün kılan bir niteliğe sahiptir (Balcı, 2018:17). Dolayısıyla sınırlarını ve vatandaşlarını korumak, yaklaşan tehlikeleri öğrenmek ve bir sürpriz ile karşılaşmak istemeyen devletlerin güçlü ve modern istihbarat servislerine sahip olmaları gerekmektedir (Weiner, 2008:9; Karaağaç, 2018a:90). İstihbarat, yalnızca bir devlete değil; hükümete, askeriye, siyasal partilere, hatta özel kişilere ait bilgilerin toplanması, analiz edilmesi, üretilmesi, dağıtılması ve kullanılmasını da içermektedir (Çınar, 1997:105).

İstihbarat, siyasette bir seçenek değil, yetenekleri ve kısıtlamaları onu tam olarak kullananlar tarafından tanınması gereken bir anahtardır. Ancak bu sayede düşman ile barış yapılabilir veya problemsiz bir dış politika izlenebilir (Black ve Morris, 2011:413-414). İstihbarat, bilgi toplama ve bilgiyi değerlendirme anlamına gelmesinin yanı sıra teknik olarak güvenlik politikalarını yürütmek için yurt içinde ve yurt dışında; askeri,

siyasi, ekonomik, toplumsal, diplomatik, kültürel, coğrafi, teknolojik ve biyografik bilgilere ulaşarak, karşı istihbarat çalışmalarını yapabilmeyi de içermektedir (Bahar, 2011:19).

Karşı istihbarat, dış ülkelere karşı direkt veya dolaylı yollardan gerçekleştirilen gizli-örtülü operasyonları ifade etmektedir. Gerçekleştirilen karşı istihbarat faaliyetlerini önlemek ve bertaraf etmek ise “İstihbarata Karşı Koyma” kavramıyla karşılanmaktadır (Karaağaç, 2018b: 104). Çeşitli imkân ve araçlarla herhangi bir konuda elde edilen haberlerin ayrılması, birleştirilmesi, değerlendirilmesi ve yorumlanarak bunlardan bir sonuca varılması, ayrıca mukabil faaliyetlere karşı konulması, yıkıcı propagandaların önlenmesi ve olumlu haberlerin yayılması (Yakın, 1969:29), istihbarat faaliyetlerinin geniş eylem sahalarını içermektedir.

İstihbarat ilgili kurum ve kuruluşlara 4 temel fayda sağlamaktadır:

- Stratejik bir baskın veya sürpriz ile karşı karşıya kalınmasının engellenmesi,
- Uzun vadeli bir perspektif ve öngörü sağlanması,
- Politika oluşturma sürecine yardımcı olunması,
- Bir devletin bilgilerini, ihtiyaçlarını ve yöntemlerini gizlemesidir (Lowenthal, 2000:2-5).

İstihbarat; siyasi, askeri, ekonomik, toplumsal ve diplomatik gelişmeleri öngörmeyi amaçlayan evrensel bir sosyal bilimdir (Herman, 1999:116). Bu bilimin özünü bilgi oluşturmakta, bilim insanlarını ise akademik gayretler güden ve belirli bir zekâ seviyesinin üzerindeki istihbaratçılar oluşturmaktadır (Kent, 2003:1; Kaynak, 2016:21). Bu hassasiyetin arka planında istihbaratın ilk savunma hattını oluşturması yatmaktadır (Şenel ve Şenel, 1970:97).

Tüm bu tanımlamaları göz önünde bulundurarak şu sonuca varabiliriz: İstihbarat, herhangi bir zaman boşluğu bırakmadan, savaş ve barış dönemlerinde, dost veya düşman ülke, örgüt, teşkilat ayrımı yapmaksızın, çeşitli imkân ve araçların tümü kullanılarak haberlerin toplanmasını, toplanan haberlerin değerlendirilip bilgi haline getirilmesini ve bilginin doğru zamanda karar alıcılara ulaştırılmasını amaç edinmiş bilimsel bir çalışmadır (Karaağaç, 2018b:22).

3. ÖLÇEKLERİNE GÖRE İSTİHBARAT TÜRLERİ

İstihbarat sınıflandırması yapılırken genellikle ölçeklerine göre bir kategorizasyon yapılmaktadır. Bu doğrultuda taktik, operasyonel ve stratejik istihbaratı irdelemek gerekmektedir (Clark, 2010).

3.1. Taktik İstihbarat

Güncel ve cari bilgi desteği sunan taktik istihbarat, en iyi hareket tarzının planlanmasını ve yönlendirilmesini, ayrıca şahısların kimliğine, silah ve teçhizat bilgisine, plan yapılarına ve iletişim kanallarına yönelik bilgilerin toplanmasını amaç edinir (McDowell, 2009:13; Köseli, 2011:29). Taktik istihbarat günlük kişilere veya örgütlere müdahale etmek için tercih edilmekte, terörizmle değil fakat teröristle anlık mücadelede önemli bir manivela görevi görmektedir (Gül, 2015:122-123).

Taktik amaçlara ulaşmak için arazideki veya olay yerindeki askeri kaynaklara sağlanan taktik istihbarat, büyük ölçüde askeri operasyonları desteklemekte kullanılmaktadır (FM 34-8-2, 1998). İstihbarat ölçeklendirmesinde taktik istihbarat, kapsam ve hedef bakımından daha dar ve günlük işleyişlere yöneliktir.

3.2. Operasyonel İstihbarat

Operasyonel istihbaratın ortaya çıkışı 1792 yılına denk gelmektedir. Prusya'lı devlet adamı Heinrich Von Bülow tarafından kavramsallaştırılan söz konusu terim, yüksek kıdeme sahip, fakat kesin karar alma yetkisi bulunmayan kişilerin yaptığı istihbarat çalışmalarını önelemektedir. Bülow'a göre bu kişiler, büyükelçiler ve başkomutanlardır (Yakın, 1969:38). Askeri anlamda operasyonel istihbarat, savaş döneminde cephedeki gelişmelerden, barış dönemlerinde ise askeri tatbikatlardan ve askeri keşif uçuşlarından sorumludur (Özdağ, 2008:153-154).

Taktik ve stratejik istihbarat arasında bir köprü görevi gören operasyonel istihbarat, ülke sınırları içindeki yasadışı faaliyetlerin; aktörlerini, finans kaynaklarını ve amaçlarını tespit etme noktasında tercih edilmektedir (McDowell, 2009:16-17). Operasyonel istihbarat, stratejik karar alıcılar seviyesinde olmasa da, orta ve alt kademeler için gereken bilgiyi sağlamakta (Özdağ, 2002:116), ayrıca uzun dönemli planlamaları ve araştırmaları desteklemek için kullanılmaktadır (U.S. Department of Justice, 2005:3).

3.3. Stratejik İstihbarat

Uzun dönemli yol haritalarını oluşturmak, ulusal güvenlik stratejilerini belirlemek, yüksek kademedeki karar alıcılara geleceğe yönelik bilgiler iletmek için stratejik istihbarat faaliyetlerinden yararlanılmaktadır (Beşe ve Seren, 2011:127). İstihbarat ölçeklendirmesindeki en kapsamlı istihbarat türü olan stratejik istihbarat, askeri ve siyasi planların oluşturulması için son derece gerekli bir faaliyettir (Joint Publication 1-02, 2001:529).

Stratejik istihbarat yalnızca istihbarat servisleri aracılığıyla değil; düşünce kuruluşları, gazeteciler, stratejistler ve üniversitelerin müşterek koordinasyonu ile yürütülmektedir. Çünkü stratejik istihbarat disiplinler arası akademik bir uğraş olup (Stigal, 2012), geleceği görme sanatı olarak tasvir edilmektedir. Siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, antropoloji, sosyoloji, tarih, coğrafya, ekonomi, mühendislik gibi bilim dallarını ve milli güç unsurlarını kapsayan stratejik istihbarat, genellikle ulusal güvenlik boyutundaki nitelikli bilginin oluşturulmasını sağlamaktadır. Stratejik istihbarat, bünyesinde örtülü operasyonları da barındırmaktadır.

4. ÖRTÜLÜ OPERASYON KAVRAMI

Allen Dulles'in "Kriz zamanlarında bir provokasyon yaratırsak, kaybedeceğimiz şeyleri kazanma ihtimalimizin doğacağına inanıyoruz" (Nutter, 2005:430) ifadesi, gizli servislerin örtülü operasyon boyutunu içermektedir. Milli güvenlik bağlamındaki dış politika hamleleri için önemli bir kavram olan örtülü operasyonlar istihbarat servislerinin James Bond filmleri ile özdeşleştirilen boyutunu oluşturmaktadır.

Diplomasinin yetersiz kaldığı bunun yanında savaş ilanı da yapılmayan durumlarda rakip aktörlere yönelik girişilen gizli faaliyetlere, örtülü operasyon adı verilmektedir (National Security Archive, 2019). Örtülü operasyonlar eliyle; askeri, politik, ekonomik ortamı etkilemek ve durumu kendi lehine çevirmek amaçlanır. Örtülü operasyonlar genellikle bir devletin veya devlet dışı aktörün iç işlerine müdahale edilmesini kapsamaktadır. Bu tarz operasyonlar; propagandanın askeri darbeye, ekonomik destekten ekonomik tehdide, bir liderin öldürülmesinden hükümetin devrilmesine, iç karışık çıkarılmasından rakip karar alıcılara rüşvet verilmesine, gerilla benzeri paramiliter yapıların eğitilmesine ve örgütlenmesine kadar geniş bir skalada cereyan etmektedir (Özcan, 2014; Ataç, 2019:7; Seren, 2017).

Örtülü operasyonların varoluşsal amacı yurtdışındaki askeri, siyasi ve ekonomik koşulları etkilemektir (DeVine, 2019:4; Berger III, 2012:32). Ülke içi kamuoyunu etkileme gayreti gütmeyen örtülü faaliyetler, pasif değil aktif ve direkt olarak uygulanmaktadır (Scott, 2004). Sahte para basarak ticareti ve finans sektörünü manipüle etmek, rakip siyasi partilere finansman sağlamak, seçimlere müdahale etmek, muhalif ayaklanmacıları desteklemek, sabotaj ve suikast düzenlemek, örtülü operasyonların fiili kapsamını oluşturmaktadır (Ataç, 2019:8; Berkowitz ve Goodman, 1998).

Propaganda, politik/ekonomik eylem, paramiliter operasyonlar ve suikastların ön planda olduğu örtülü operasyonlarda iç ve dış kamuoyundan gizlenmek, konseptin temel argümanlarından birini oluşturmaktadır (Rosenbach ve Peritz, 2009). Örtülü operasyonu gerçekleştiren istihbarat ajanlarının gizli kalması ve bu sayede sorumluluklarını inkâr etme seviyelerinin korunması esastır. Çünkü milli güvenlik hedeflerine ulaşmada önemli bir anahtar olan örtülü operasyonların ifşası, siyasal skandallara ve diplomatik utançlara kaynaklık edebilmektedir (Seren, 2017; Ataç, 2019:7).

5. GİZLİ SERVİSLERİN ÖRTÜLÜ FAALİYETLERİ

Örtülü operasyonlar; yurtdışı hareket kabiliyeti, imkân ve donanım, modern ve tesirli teçhizat, yetkin eleman ve bağlantı gerektirdiğinden genellikle gelişmiş güçlü devletlerin tercih ettiği istihbarat faaliyetleridir. Bu bağlamda örtülü operasyon örneklerinde ABD ve Sovyetler Birliği ve devamı Rusya'nın ön planda olduğunu ifade edebiliriz. ABD ve Sovyetler Birliği'nin iki kutbu temsil ettiği Soğuk Savaş dönemi, örtülü operasyonların altın çağı olmuştur.

Nükleer savaş tehdidinin karşılıklı garantili imha ve dehşet dengesini meydana getirmesi (Kissinger, 2016:363), söz konusu devletleri sıcak çatışmadan uzaklaştırarak istihbarat servisleri aracılığıyla örtülü faaliyetlere yöneltmiş, bazen başarılı bazen de başarısız sonuçlar meydana çıkaran örtülü operasyonlar, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra da devam etmiştir

5.1. Ajax Operasyonu

1953 yılındaki Ajax Operasyonu, örtülü faaliyetler konusundaki en temel örneklerden biridir. 1951'de yerli petrol endüstrisini kamulaştırma çağrısı yapan ve bu vaadi ile İran başbakanı seçilen Muhammed Musaddık seçimden sonra petrol endüstrisini

millileştirmiş, o zamanlar Anglo-Persian Oil Company aracılığıyla ülkede önemli petrol çıkarlarına sahip olan İngiltere, Başbakan Musaddık'ı devirmek için ABD'nden yardım istemiştir (Kinzer, 2014; Ruehsen, 1993:467). Bir dizi eylem gerçekleştiren CIA, Muhammed Musaddık'ı Ajax Operasyonu ile devirerek, İran Şahı Muhammed Rıza'yı ülkeye getirmiş ve İran'da 1979 İslam Devrimi ile son bulacak olan Şah diktatörlüğünü başlatmıştır.

2000 yılında dönemin ABD dışişleri bakanı Madeleine Albright, Musaddık'ın devrilmesinde CIA'in etkili olduğunu belirtmiş, 2009 yılında dönemin ABD Başkanı Barrack Obama, ABD'nin seçilmiş bir başbakanı darbeyle indirdiklerini açıkça ifade etmiştir (BBC, 2013).

5.2. Kod Adı PBSUCCESS

Soğuk Savaş döneminin en sert yılları olan 1950'lerde iki süper gücün ideolojik çekişmesi Guatemala'da kendisini göstermiştir. Orta Amerika ülkesi olan Guatemala'nın Sovyet yörüngesine geçmesini önlemek ve ülkedeki ekonomik çıkarlarını korumak isteyen ABD, 1954 yılında başarılı bir darbe girişimiyle yasal yollarla devlet başkanı olan Jacobo Arbenz hükümetini devirerek, kendi güdümündeki askeri diktatör Carlos Castillo Armas'ın devlet başkanı olmasını sağlamıştır (Breen, 2017).

Kod adı PBSUCCESS olan CIA'in söz konusu örtülü operasyonu, Guatemala'da askeri yönetimin ve iç savaşın onlarca sene sürdüğü bir dönemin yaşanmasına neden olmuştur (Cullather, 1994). Bu örtülü operasyon örneği, siyasi ve ideolojik kazanımlar uğruna insani koşulların ve ortamın ikinci plana atılabileceğini göstermekte, başarılı bir operasyonun uzun yıllar sürecek bir karmaşaya neden olabileceğini örneklemektedir.

5.3. Domuzlar Körfezi Operasyonu

1997 tarihinde gizliliği kaldırılan bazı belgeler, ABD'nin 1961 yılında Küba'daki sosyalist lider Fidel Castro hükümetini devirmeye yönelik gerçekleştirdiği Domuzlar Körfezi Operasyonu'nu açıklığa kavuşturmuştur (Husain, 2005:23). 7 yıllık Batista rejimini devirip Küba devlet başkanı olan Fidel Castro, Musaddık'a benzer şekilde ülkedeki ABD menşeli petrol şirketlerini millileştirmiş, Sovyetler Birliği ile işbirliği alanlarını geliştirmeye başlamıştır. Bu doğrultuda ABD öncelikle gıda, ilaç, şeker gibi

insani ihtiyaç ihracatını yasaklamış ve ardından CIA tarafından planlanan Domuzlar Körfezi Operasyonu başlatılmıştır (Kalaycıoğlu, 2014).

CIA tarafından eğitilen Castro karşıtı 1500 kadar Kübalı sürgün, 16 Nisan 1961 gecesi Küba'nın güney kıyılarındaki Domuzlar Körfezi'ne çıkarma yapmış, üç gün süren çatışmalarda CIA destekli paramiliter grup başarısız olmuştur (BBC, 2011). Küba'yı Sovyetler Birliği yörüngesinden uzaklaştırmak için gerçekleştirilen örtülü operasyon sonucunda Küba, Sovyetler Birliği ile yakın temasa geçmiş, hatta Sovyetler, ABD'nin çok yakınında konuşlanma fırsatı yakalamıştır.

5.4. Allende Darbesi

Şili'deki 1970 başkanlık seçimlerini kazanan ve demokratik yöntemlerle başa gelen ilk sosyalist hükümet olma özelliğini taşıyan başkan Salvador Allende, öncelikle yabancı endüstri tesislerini kamulaştırmış, toprakların ve gelirlerin yoksullar lehine yeniden dağıtılması için çalışmış ve radikal bir ekonomik dönüşüm başlatmıştır (Akgemci, 2015:186). Dönemin ABD başkanı Richard Nixon, Şili başkanı Allende'nin askeri bir darbeye devrilmesini talep etmiş ve bu bağlamda CIA, ülkede askeri darbe ortamını oluşturmak için ekonomik saldırılar, sabotajlar ve terör eylemleri tertip etmiştir (Winn, 2005).

Faşist eğilimli Kurtuluş Partisi üyelerine bomba ve kontrgerilla eğitimi veren CIA, büyük gazete ve medya kuruluşlarına antikomünizm temalı propaganda haberleri yaptırmıştır. Yaklaşık üç sene süren darbe ortamının oluşturulması, 11 Eylül 1973 tarihinde son bulmuş ve başkan Allende öldürülerek askeri darbe gerçekleştirilmiştir. Salvador Allende'nin yerine getirilen General Augusto Pinochet dönemi yaklaşık 17 sene sürmüş, bu süre zarfında binlerce kişi 'ortadan kaybolmuş', resmi sayı ile üç bin kişi öldürülmüş, 30.000 insan işkence görmüştür. CIA söz konusu örtülü operasyona 8 milyon \$ harcamıştır (Zepezauer, 2001; Sağiroğlu, 2016).

5.5. Condor Operasyonu

1970'li yıllarda Güney Amerika ülkelerinin askeri diktatörleri ile CIA'in ortaklaşa düzenlemek istediği Condor Operasyonu, hedeflenenden tam tersi yönde gelişim gösteren örtülü operasyon fiyaskolarına örnektir.

Condor operasyonu; Şili, Arjantin, Bolivya, Uruguay, Paraguay, Brezilya gibi Güney Amerika ülkelerinde komünizm karşıtı çabaları desteklemek ve ortak bir askeri ağ kurarak komünizmin yayılmasını engellemek amacıyla kurulmuştur. Fakat kısa sürede söz konusu askeri ağ ölüm mangalarına dönüşmüş, sayısız insan hakkı ihlalinin yaşanmasına neden olmuştur (Slack, 1996:495-502). Condor Operasyonunun başlama amacı komünizmin küreselleşmesini engellemek için ortak bir ağ kurarak bilgi paylaşımı ve ortak düşmana karşı destekte bulunulmasını içeren müttefikler arası meşru bir bağlantının tesis edilmesiyken, sonuç ahlaki, etik ve yasal olmaktan son derece uzak bir görünüme bürünmüştür (McSherry, 1999:145-146).

5.6. Kod Adı Enfeksiyon

1980'li yıllarda Afrika'dan Hindistan'a kadar çeşitli bölge ve ülkelere isimsiz mektuplar ve belgeler gönderilmiş, söz konusu dokümanlarda CIA ve Pentagon'un özel laboratuvarlarda biyolojik bir virüs ürettikleri, ABD'nin bu virüs aracılığıyla dünya nüfusunu azaltarak, uluslararası sistem üzerinde tek hegemon olmayı amaçladığı vurgulanmıştır. Belgelerde yer alan virüs o dönemin korkulu rüyası olan HIV/AIDS'tir (Boghardt, 2009:4-19).

ABD'nin güvenilirliğini zayıflatmak ve Amerikan karşıtlığını teşvik etmek için Sovyetler Birliği dış istihbarat servisi KGB (Devlet Güvenlik Komitesi), Doğu Almanya istihbarat teşkilatı Stasi ve Bulgaristan istihbaratının ortaklaşa yürüttüğü enfeksiyon operasyonu, son derece etkili olmuş dezenformasyon faaliyetlerine örnektir. Yaklaşık 80 ülkeye gönderilen yanıltma haber dokümanları, 25 farklı dile çevrilerek yayımlanmıştır (Simchayoff, 2020).

5.7. Siklon Operasyonu

Sovyetler Birliğinin 1979-1989 arası süren Afganistan işgali, Sovyetlerin etki alanını artırmasını engellemek ve komünizmin bölge ülkelerine sirayet etmesini durdurmak için ABD'nin harekete geçmesini sağlamış ve CIA vasıtasıyla yaklaşık 7 sene sürecek olan Siklon Operasyonu başlamıştır. Zbigniew Brzezinski'nin Yeşil Kuşak Projesiyle koordineli yürütülen operasyonun temel hedefi, komünizmin karşısına İslam'ı çıkararak, Afgan mücahitlerinin eğitilmesi, silahlandırılması ve Afganistan'ın Sovyetlerin Vietnam'ı olmasını sağlamaktır (Karaağaç, 2018:219-220).

Sovyetler Birliği'ne karşı savaşan Afgan m¼cahitlerinin eğitimi, finanse edilmesi ve modern silahların temini gibi hususları kapsayan Siklon Operasyonu, CIA'in uzun soluklu ve en maliyetli ¼rt¼l¼ operasyonlarından biri olmuştur. 1980'de yıllık 25 milyon \$, 1987'de ise yıllık 630 milyon \$'lık maliyet, operasyona verilen ¼nemi g¼stermektedir (Bergen, 2002:63-75).

Konvansiyonel yapıdaki Kızıl Ordu, Afganistan'ın sarp ve dağlık b¼lgelerinde gerilla y¼ntemleriyle ve CIA tarafından temin edilen omuzdan fırlatılmal¼ karadan-havaya Stinger f¼zeleriyle savaşan Afgan m¼cahitleri karşısında başarı g¼sterememiř ve 1989 yılında Sovyetler Birliği b¼lgeden ¼ekilmiřtir. Bu doğrultuda Siklon Operasyonunu başarıya ulaşan ¼rt¼l¼ operasyon ¼rneklerinden biri olarak g¼sterebiliriz. Fakat unutulmamalıdır ki o d¼nem ABD tarafından desteklenen cihatçı militanlar, El Kaide ve IşİD'in ¼ekirdeđini oluşturmuştur.

5.8. Irangate veya İnan-Kontra Skandalı

İnan-Kontra Skandalı olarak da bilinen Irangate, 1986 yılında ifşa olan ABD'nden İnan'a oradan da Nikaragua'ya uzanan ilginç bir ¼rt¼l¼ operasyon girişimidir. 1980'li yıllarda, yani İnan'a silah ambargosu uygulanan d¼nemde ABD'li bazı ¼st d¼zey y¼neticilerin İnan'a gizlice silah sattığı ve gelen silah paralarının Nikaragua'daki sosyalist h¼k¼meti devirmeyi amaçlayan anti-kom¼nizm kontralara aktarıldığı ortaya çıkmış ve ABD ¼nemli bir itibar kaybı yaşamıştır (Damrosch, 1989:800; Said, 1987:31-47).

D¼nemin ABD başkanı Ronald Reagan, s¼z konusu skandalın ardından yaptığı açıklamada ink¼r stratejisi izlemiş, bir sonraki açıklamalarında ise silah satışının doğru olduğunu fakat silah paralarının Nikaragua'daki Kontralara aktarılmadığını ifade etmiştir. 19 Aralık 1986'da toplanan mahkeme, Ronald Reagan y¼netimini olaylardan haberi olmadığı gerekçesiyle suçlu bulmamış, fakat Ulusal G¼venlik Başkan Yardımcısı Denizci Yarbay Oliver North ¼ç kez suçlu bulunarak iki yıl hapis cezasına ¼arptırılmıřtır (Jacobs, 2018).

5.9. Birinci İnternet Savaşı

Soğuk Savaş d¼neminin ideolojik kutuplaşması 1991 yılında son bulmuş, Sovyetler Birliği'nin içinden yeni devletler bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Bu d¼neme kadar ABD ve Sovyetler Birliği'nin ¼n planda olduğu ¼rt¼l¼ operasyonların kapsam ve derinliği

küreselleşmenin ve iletişim teknolojisinin yeniliklerine adapte olarak gelişmiş ve operasyonların yönü farklı ülkelere kaymaya başlamıştır. 2007 yılındaki Rusya-Estonya arasında cereyan eden internet savaşı, örtülü operasyonların geldiği boyutu göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

2000'li yıllarda Estonya iletişim ve yazılım sektörüne önemli yatırımlar yapmış ve bu sayede Avrupa'nın en gelişmiş e-devleti olarak tasvir edilmiştir (Darıcılı, 2014:5). Nüfusun %66'sı interneti sürekli kullanmakta, hanelerin %55'inde bilgisayar bulunmaktadır. Vergi ödemelerinin %80'i internet üzerinden yapılmakta, bankacılık ve finans işlemlerinin %97'si online gerçekleştirilmekte, sağlık kayıtlarının tümü sayısal ortamda yer almaktadır (Bakır, 2011:16). Estonya parlamentosu 2007 yılında, başkent Tallinn Meydanında yer alan ve İkinci Dünya Savaşı'nda Nazilere karşı savaşan Sovyet askerlerini sembolize eden Bronz Asker Anıtı'nın kaldırılması yönünde karar almış, alınan bu karar, arkasında Rusya istihbarat servislerinin olduğu yönünde güçlü şüpheler olan siber saldırıları meydana getirmiştir (Bıçakçı, 2014:121; Sabah, 2010).

27-29 Nisan 2007 tarihleri arasında devletin internet sayfaları ele geçirilmiş; ufak çaplı DDoS saldırıları başlamıştır. Özellikle 30 Nisan-18 Mayıs tarihleri arasında saldırıların kapsam ve boyutu derinleşmiş; ulusal bilgi sistemleri, internet hizmeti sağlayıcıları ve bankalar büyük zarar görerek, ülke çapındaki internet sistemi çökme noktasına gelmiştir (Bakır, 2011:16). Bu saldırıların Rusya menşeli olduğunun ispatı son derece zor olsa da Estonya, siber saldırı gerçekleştiren bazı IP'lerin Rusya kaynaklı olduğunu ve hackerların Rusça dilini kullanarak çeşitli forum sayfalarında organize olduklarını açıklamıştır (Darıcılı, 2014:6).

5.10. Kod Adı Stuxnet

Kötü amaçlı yazılım programlarının en gelişmiş versiyonlarından biri olan Stuxnet, 2010 yılında CIA ve MOSSAD işbirliği ile gerçekleştirildiği düşünülen, İran'ın Natanz ve Buşehr kentlerindeki uranyum zenginleştirme tesislerine yönelik siber saldırılara ismini vermiştir (Çelik, 2013:138). Stuxnet'in en önemli özelliği kendisini otomatik olarak kopyalayarak, içerisine sızdığı şebekeyi işlevsiz hale getirene kadar çoğalıp yayılmasıdır. Gerçekleşen saldırının arkasında ABD ve İsrail'in olduğu kanıtlanmamış olmasına karşın, Stuxnet'in zarar verdiği sistemlerin %60'ının İran'da yer alıyor olması, şüpheleri CIA ve MOSSAD'a kaydırmaktadır (Gürkaynak ve İren, 2011:273). Ayrıca Sanger'e (2012) göre

Stuxnet, dönemin ABD başkanı Barrack Obama'nın direktifiyle Ulusal Güvenlik Ajansı'nın (NSA) merkezinde geliştirilmiş ve İsrail'deki bir nükleer tesiste kontrolü ve denemesi yapılmıştır.

5.11. Neptün Mızrağı Operasyonu

Sovyetler Birliği'nin Afganistan işgalinde, CIA tarafından eğitilen ve silahlandırılan Afgan mücahitler (El Kaide), Sovyetler Birliği'nin yıkılmasında kendilerinin ilahi bir rol oynadığını düşünmüş, bu doğrultuda sistemin diğer tarafındaki ülke olan ABD'ni de yıkıma uğratabilecekleri yönünde planlar yapmaya başlamıştır (Hoffman, 2002:311). Usame bin Ladin öncülüğündeki El Kaide terör örgütü, 1993 yılında Dünya Ticaret Merkezi'ni bombalamış, 1998'de Afrika'daki Amerikan elçiliklerine saldırılar düzenlemiştir. Fakat asıl kırılma, 11 Eylül 2001 tarihinde Dünya Ticaret Merkezi'ne ve Pentagon'a yapılan intihar saldırıları neticesinde gerçekleşmiştir (Ilardi, 2009:171).

Küresel terörizmin yükselişinde milat olan 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD, teröre karşı savaş doktrinini ilan ederek Afganistan ve Irak işgallerini meşruiyet zeminine çekmeye çalışmış ve El Kaide ile bağlantılı olduğu düşünülen merkezlere askeri ve istihbari operasyonlar gerçekleştirmiştir. Bu kapsamda uzun dönemli bir istihbarat analizine dayanan ve hedeflenen amaca ulaşmada başarı gösteren örtülü operasyonlara Neptün Mızrağı Operasyonu'nu örnek gösterebiliriz. CIA ve Amerikan özel askeri birliklerinin ortaklaşa yürüttüğü Neptün Mızrağı Operasyonu 2 Mayıs 2011 tarihinde neticelenmiş, El Kaide lideri Usame bin Ladin Pakistan'da saklandığı lokasyonda öldürülmüştür (CIA, 2011).

5.12. Skripal Olayı

Yüksek düzeyde bir askeri görevli olan Rus Sergey Skripal, Avrupa'da faaliyet gösteren Rus ajanlarını İngiliz dış istihbaratına afişe etmesinin ortaya çıkması üzerine, Rusya'da 13 yıl hapse mahkûm edilmiş akabinde ajan mübadelesiyle gönderildiği İngiltere'ye yerleşmiştir (DW, 2018). 4 Mart 2018 tarihinde restoranda öğle yemeği yiyen Sergey Skripal (66) ve kızı Yulia (33), Salisbury'deki bir parkta bilinçsizce yatarken bulunmuştur. Yapılan tetkiklerde Novıçok sinir gazıyla zehirlendikleri anlaşılmıştır (BBC, 2018). Söz konusu kimyasalın Rusya'da üretilmesi ve Skripal'in eski bir çift ajan olması, gözlerin Rusya'ya çevrilmesine neden olmuş, bu kapsamda başta İngiltere olmak üzere

Avrupa ülkeleri ve ABD, ülkelerindeki Rus diplomatları sınır dışı etmiştir (Altunkaya, 2019).

Örtülü operasyon örneği olan bu suikast girişimi, Avrupa ülkelerinin suçlamalarına karşın inkâr edilebilirlik seviyesi korunduğu için failin Rusya olduğu kesinlik kazanmamış, Rusya devlet başkanı Putin olaylarla hiçbir ilgilerinin olmadığını beyan etmiştir. Şayet olayın arkasında Rusya'nın olduğu ortaya çıksa idi, Rusya'nın tipik bir devlet terörü faili olduğu meydana çıkacak, Rusya büyük prestij kaybetmiş olacaktır (Özcan, 2018).

6. SONUÇ

Görünenin arkasını görmek, atılacak adımları önceden bilmek veya karşı tarafın düşüncelerini okumak, çoğu kişinin içgüdüsel veya sonradan kazanılmış en temel isteklerinin başında gelmektedir. İnsan ilişkileri boyutuna büyük benzerlik gösteren devlet refleksi de söz konusu isteklere sahip olmakla birlikte, birey yaşantısına nazaran bazı avantajları bünyesinde taşımaktadır. Çünkü devletlerin bu isteklerini karşılayabilecek istihbarat servisleri bulunmaktadır.

İstihbarat servisleri yasal ve kanuni hareket alanları dâhilinde; taktik, operasyonel veya stratejik istihbarat açığını gidermek ve karar alıcılara gereken bilgi akışını sağlamak üzere dizayn edilmişlerdir. Söz konusu bilgilerin çoğu açık kaynaklardan temin edilmekte, bunun yanında diplomatik kanallardan ulaşılamayan bilgilere ulaşmak ve önceden tasarlanmış senaryoları hayata geçirebilmek için örtülü operasyonlara başvurulabilmektedir.

Yurtdışındaki askeri, siyasi ve ekonomik işleyişi hedeflenen amaç doğrultusunda yönlendirmek için örtülü operasyon düzenleyen istihbarat servisleri, bu çalışmadaki örneklerden anlaşılacağı üzere başka ülkelerin iç işlerine müdahil olabilmekte; suikast, adam öldürme, siber saldırı, dezenformasyon, askeri darbe tertipleme, düşmanı zayıflatmak için yasadışı yapıları silahlandırma gibi çeşitli illegal eylemleri gerçekleştirebilmektedirler.

Örtülü operasyonların başarısı, inkâr edilebilirliğin sürdürülmesinden geçmektedir. Bu noktada istihbarat servisleri, kendilerinden şüphelenilse dahi hiçbir şekilde ortada kanıt bırakmamaya ve izlerini belli etmemeye özen gösterirler. Çünkü

operasyonun ve failin afiŖe olması demek, gizli servisler aracılığıyla ilgili devletin önemli derecede itibar kaybetmesi anlamına gelmektedir. Ayrıca planlandığı ölçüde sonuç vermeyen bazı örtülü operasyonlar, çok ağır insan hakları ihlallerine, masum kişilerin ölümüne ve bumerang etkisiyle Ŗiddetin kendilerine yönelmesine neden olabilmektedir.

ARHUSS

KAYNAKÇA

- Akgemci, E. (2015), Neoliberalizmin Laboratuvarında Direniş: Şili Kışı'nın Penguenleri, *Mülkiye Dergisi*, 39(2), 179-216.
- Altunkaya, T. (2019), ABD'den Rusya'ya Yeni Skripal Yaptırımları: Şirketlerin Kredi, Finans ve Teknik Desteği Azalıyor, *Euronews*, 03.08.2019, "<https://tr.euronews.com/2019/08/03/abd-den-rusya-ya-yeni-skripal-yaptirimlari-sirketlerin-kredi-finans-ve-teknik-destegi-azal>" (Erişim Tarihi, 30.10.2020).
- Ataç, K. K. (2019), İstihbarat, Casusluk, Karşı Casusluk, Örtülü Operasyonlar ve Güvenlik, *Güvenlik Yazıları Serisi*, (45), 1-10.
- Bahar, İ. (2011), *Teşkilat-ı Mahsusa, MİT ve İstihbarat Örgütleri*, Kum Saati Yayınları, İstanbul.
- Bakır, E. (2011), İnternet Güvenliğinin Tarihçesi, *TÜBİTAK Bilgem*, 3(5), 8-17.
- Balcı, Ç. (2018), *İstihbarat Kültürü Temelleri ve Unsurları*, Hitabevi Yayınları, Ankara.
- BBC. (2011), Domuzlar Körfezi Çıkarması: Mükemmel Fiyasko, *BBC Türkçe*, 15.04.2011, "https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/04/110414_bay_of_pigs" (Erişim Tarihi, 31.10.2020).
- BBC. (2013), CIA Documents Acknowledge Its Role in Iran's 1953 Coup, *BBC*, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-23762970> (Erişim 30.10.2020).
- BBC. (2018), Skripal Olayı: 4 Dünya Liderinden Suikast Girişiminden İki Rus İstihbaratçı Sorumlu Diyen İngiltere'ye Destek, *BBC Türkçe*, 06.09.2018, "<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45436312>" (Erişim Tarihi, 30.10.2020).
- Bergen, P. L. (2002), *Holy War, Inc: Inside The Secret World Of Osama Bin Laden*, Free Press, New York.
- Berger III, J. B. (2012), Covert Action: Title 10, Title 50, and the Chain of Command, *Joint Force Quarterly*, (67), 32-39.
- Berkowitz, B. D. ve Goodman, A. E. (1998). The Logic of Covert Action, *The National Interest*, (51), 38-46.
- Beşe, E. ve Seren, M. (2011), Stratejik İstihbarat Olgusunun Teorik Çerçevesi, Unsurları ve Terörle Mücadele Politikaları Açısından Rolü ve Önemi, *Polis Bilimleri Dergisi*, 13(3), 123-145.
- Bıçakçı S. (2014), NATO'nun Gelişen Tehdit Algısı: 21. Yüzyılda Siber Güvenlik, *Uluslararası İlişkiler*, 10(40), 101-130.
- Black, I. ve Morris, B. (2011), *İsrail'in Gizli Savaşları*, (Çev. Enver Günsel), Pegasus Yayınları, İstanbul.
- Boghardt, T. (2009), Operation INFECTİON: Soviet Bloc Intelligence and Its AIDS Disinformation Campaign, *Studies in Intelligence*, 53(4), 1-24.
- Breen, J. G. (2017), A CGSC International Hall of Fame Member and the CIA's Covert Action in 1954, *InterAgency Journal*, 8(4), 25-33.
- CIA. (2011), The Operation that Killed bin Ladin, *Central Intelligence Agency*, 04.05.2011, "<https://www.cia.gov/news-information/featured-story-archive/2011-featured-story-archive/the-operation-that-killed-bin-ladin.html>" (Erişim Tarihi, 01.11.2020).
- Clark, R. M. (2010), *Intelligence Analysis: A Target-Centric Approach*, CQ Press, Washington.
- Cullather, N. (1994), *Operation PBSUCCESS: The United States and Guatemala 1952-1954*, Washington: Center for the Study of Intelligence,

https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0000134974.pdf (Erişim Tarihi, 30.10.2020).

- Çelik, Ş. (2013), Stuxnet Saldırısı ve ABD'nin Siber Savaş Stratejisi: Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanmaktan Kaçınma İlkesi Çerçevesinde Bir Değerlendirme, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15(1), 137-175.
- Çınar, B. (1997), *Devlet Güvenliği, İstihbarat ve Terör*, Sam Yayınları, Ankara.
- Damrosch, L. F. (1989). Covert Operations, *The American Journal of International Law*, 83(4), 795-805.
- Darıcı, A. B. (2014), Rusya Federasyonu Kaynaklı Olduğu İddia Edilen Siber Saldırıların Analizi, *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 1-16.
- DeVine, M. E. (2019), Covert Action and Clandestine Activities of the Intelligence Community: Selected Definitions in Brief, *Congressional Research Service Report*, 1-10.
- FM 34-8-2, (1998), *Intelligence Officer's Handbook*, Headquarters Department of the Army, Washington.
- Girgin, K. (2003), *Uluslararası İlişkiler Modern İstihbarat ve Türkiye*, Okumuş Adam Yayıncılık, İstanbul.
- Glaser, C. L. (2017). Realizm. A. Collins (Ed.). *Çağdaş Güvenlik Yaklaşımları* içinde. Çev. N. Uslu. İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 13-27.
- Gül, Z. (2015), Stratejik İstihbarat ve Genel Yanılgılar, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 4(1), 111-132.
- Gürkaynak, M. ve İren, A. A. (2011), Reel Dünyada Sanal Açmaz: Siber Alanda Uluslararası İlişkiler, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 263-279.
- Halevy, E. (2008), *Karanlıktaki Adam*, (Çev. Hasan Kaya), Profil Yayıncılık, İstanbul.
- Herman, M. (1999), *Intelligence Power in Peace and War*, Cambridge University Press, Australia.
- Hoffman, B. (2002), 'Rethinking Terrorism and Counterterrorism Since 9/11', *Studies in Conflict & Terrorism*, (25), 303-316.
- Husain, A. (2005), Covert Action and US Cold War Strategy in Cuba, 1961-62, *Cold War History*, 5(1), 23-53.
- Ilardi, G. J. (2009), The 9/11 Attacks-A Study of Al Qaeda's Use of Intelligence and Counterintelligence, *Studies in Conflict & Terrorism*, (32), 171-187.
- İlter, E. (2002), *Milli İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi*, MİT Basım Evi, Ankara.
- Jacobs, B. (2018), Oliver North, Reagan aide implicated in Iran-Contra, to be new NRA president, *The Guardian*, 07.05.2018, "<https://www.theguardian.com/us-news/2018/may/07/oliver-north-nra-president-iran-contra>" (Erişim Tarihi, 01.11.2020).
- Joint Publication 1-02. (2001). *Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms*, Washington: Department of Defense.
- Kalaycıoğlu, S. (2014), Domuzlar Körfezi'nden Bugüne Küba ve ABD, *TASAM*, 18.12.2014, "https://tasam.org/tr-TR/Icerik/5453/domuzlar_korfezinden_bugune_kuba_ve_abd" (Erişim Tarihi, 31.10.2020).
- Karaağaç, Y. (2018a). Wikileaks Belgeleri Işığında CIA ve Ortam Dinlemesi, *Arel Üniversitesi Ekonomi, Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 89-98.
- Karaağaç, Y. (2018b), *Geçmişten Geleceğe İstihbarat*, İskenderiye Kitap, İstanbul.
- Kaynak, M. (2016), *İstihbarat ve Terör Oyunları*, Selis Kitaplar, İstanbul.
- Kent, S. (2003), *Stratejik İstihbarat*, (Çev. B. Y. Özbek ve N. Ş. Arıca), ASAM Yayınları, Ankara.

- Kinzer, S. (2014), *Şah'ın Bütün Adamları: Bir Amerikan Darbesi ve Ortadoğu'da Terörün Kökenleri*, (Çev. Selim Önal), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kissinger, H. (2016), *Dünya Düzeni*, (Çev. S. S. Gül), Boyner Yayınları, İstanbul.
- Köseli, M. (2011), *İstihbarat Temel Hususlar ve Güncel Konular*, Adalet Yayınevi, Ankara.
- Lowenthal, M. (2000), *Intelligence: From Secrets to Policy*, CQ Press, Washington.
- McDowell, D. (2009), *Strategic Intelligence: A Handbook for Practitioners, Managers and Users*, The Scarecrow Press, Maryland.
- McSherry, J. P. (1999), Operation Condor: Clandestine Inter-American System, *Social Justice* 26(4): 144-174.
- National Security Archive. (2019). *Understanding the CIA: How Covert (and Overt) Operations Were Proposed and Approved during the Cold War*. 04.03.2019, "<https://nsarchive.gwu.edu/briefing-book/intelligence/2019-03-04/understanding-cia-how-covert-overt-operations-proposed-approved-during-cold-war>" (Erişim Tarihi, 18.03.2021).
- Nutter, J. J. (2005), *CIA'nın Karanlık Operasyonları*, (Çev. A. Saraçoğlu), Güncel Yayıncılık, İstanbul.
- Nye, J. S. ve Welch, D. A. (2018). *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*. Çev. R. Akman. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Özcan, N. A. (2014), Türkiye ve Örtülü Operasyonlar, *Milliyet Gazetesi*, 14.01.2014, "<https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/nihat-ali-ozcan/turkiye-ve-ortulu-operasyonlar-1821613>" (Erişim Tarihi, 29.10.2020).
- Özcan, N. A. (2018). Örtülü Operasyondan 'Devlet Terörizmine' Kaşıkçı Hadisesi, *TEPAV*, 20.10.2018, "<https://www.tepav.org.tr/tr/blog/s/6316>" (Erişim Tarihi, 30.10.2020).
- Özdağ, Ü. (2002), Stratejik İstihbarat, *Avrasya Dosyası-İstihbarat Özel*, 8(2), 109-149.
- Özdağ, Ü. (2008), *İstihbarat Teorisi*, Kripto Basım Yayım, Ankara.
- Rosenbach, E. ve Peritz, A. J. (2009), Covert Action, *Belfer Center for Science and International Affairs*, "<https://www.belfercenter.org/publication/covert-action>" (Erişim Tarihi, 31.10.2020).
- Ruehsen, M. D. M. (1993), Operation "Ajax" revisited: Iran, 1953. *Middle Eastern Studies*, 29(3), 467-486.
- Sabah. (2010), İlk Siber Saldırı Estonya'daydı, *Sabah Gazetesi*, 06.07.2010, "<https://www.sabah.com.tr/gundem/2010/07/06/ilk-siber-saldiri-estonyadaydi>" (Erişim Tarihi, 31.10.2020).
- Sağıroğlu, A. (2016), Latin Amerika'da Asker-Siyaset İlişkisi: Arjantin ve Şili'deki Askeri Darbelerin Etkileri ve Tarafları, *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 1(1-2), 40-53.
- Said, E. W. (1987), Irangate: A Many-Sided Crisis, *Journal of Palestine Studies*, 16(4), 27-49.
- Sanger, D. E. (2012), *Confront and Conceal: Obama's Secret Wars and Surprising Use of American Power*, Broadway Books, Portland.
- Scott, L. (2004), Secret Intelligence, Covert Action and Clandestine Diplomacy, *Intelligence & National Security*, 19(2), 322-341
- Seren, M. (2017), Karanlık Prens ve ABD İstihbaratının Örtülü Faaliyetleri, *Anadolu Ajansı*, 16.06.2017, "<https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/karanlik-prens-ve-abd-istihbaratinin-ortulu-faaliyetleri/842932>" (Erişim Tarihi, 30.10.2020).
- Simchayoff, E. (2020), Operation Infection, *Lessons from History*, 30.07.2020, "<https://medium.com/lessons-from-history/operation-infektion-a1485fe85443>" (Erişim Tarihi, 31.10.2020).

- Slack, K. M. (1996), Operation Condor and Human Rights: A Report from Paraguay's Archive of Terror, *Human Rights Quarterly* 18(2), 492-506.
- Stigal, S. M. (2012). A Strategy Framework for the Intelligence Analyst, *Studies in Intelligence*, 56(3), 59-64.
- Şenel, M. ve Şenel, T. (1970), *Stratejik İstihbarat*, Emniyet Genel Müdürlüğü Önemli İşler Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Şenel, M. ve Şenel, T. (1972), *Temel Güvenlik Konularımız: Siyasi Polisin El Kitabı*, Emniyet Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- U.S. Department of Justice. (2005), *Intelligence-Led Policing: The New Intelligence Architecture*, Bureau of Justice Assistance, Washington.
- Weiner, T. (2008), *Bir CIA Tarihi: Küllerin Mirası*, (Çev. S. Yeniçeri), Koridor Yayıncılık, İstanbul.
- Winn, P. (2005), Salvador Allende: His political life ... and afterlife, *Socialism and Democracy*, 19(3), 129-159.
- Zepezauer, M. (2001), CIA'nin Büyük Operasyonları, (Çev. H. Böğün), Kaynak Yayınları, İstanbul.